
М.А. Якименко

Роль земства в финансовой поддержке сельского хозяйства Полтавщины эпохи свободного предпринимательства (конец XIX — начало XX столетия)

В статье анализируется роль местного земства в финансировании нужд сельскохозяйственного производства Полтавщины на рубеже XIX-XX веков.

Ключевые слова: земство, Полтавщина, сельское хозяйство, финансовая поддержка.

M.A. Yakymenko

The Role of the Local Council in Financial Support of Agriculture in Poltava Region During the Period of Free Enterprising (the End of the 19th – the Beginning of the 20th century)

The article analyses the role of the local council (zemstvo) in financing the needs of agriculture in Poltava region (the end of the 19th – the beginning of the 20th century)

Keywords: zemstvo, Poltava region, agriculture, financial support.

Надійшла до редакції 4 вересня 2009 року

П.А. Кравченко, С.М. Шевчук

ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПОЛТАВЩИНИ У ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ XX СТОЛІТТЯ

Розкрито історичний розвиток суспільної географії на Полтавщині у першій чверті XX століття крізь призму системи суспільно-географічних джерел, що видавалися у ті часи. У розрізі організаційної структури науково-дослідних установ Полтавщини та внеску їх працівників у становлення вітчизняної науки розглянуто особливості історико-географічних досліджень краю.

Ключові слова: історія української географічної науки, науковий доробок вченого, наукові напрями, суспільно-географічне джерелознавство.

Проблема основоположних джерел наукового знання є однією з головних як у методології наукового пізнання в цілому, так і в історії та географії. Один із фундаторів історико-географічної науки проф. О. Шаблій у статті «Історико-географічне джерелознавство» зазначає: «...жодна наука не може обійтись без дослідження джерельної бази, тобто носіїв інформації про її розвиток і зміни станів у минулому й у нинішній час. Будь-яке дослідження базується на аналізі інформаційних джерел. Безумовно, це стосується передусім тих проблем, які вивчає історія української географії, у тому числі — суспільної» [1, с.7]. Ця стаття по-суті є практичним дослідженням у галузі історико-географічного джерелознавства, що включає в себе пошук і різносторонню позитивну критику комплексу суспільно-географічних джерел Полтавщини з метою розгляду їх інформаційної цінності.

Суспільно-географічні джерела першої чверті XX століття на Полтавщині представлені описово-географічними та описово-статистичними працями. Такі описи склалися як загальні по державі взагалі, так і по її окремих регіонах. Традиційно вважають, що суспільна географія впродовж кінця

XIX — початку XX століття розвивалася у вигляді досліджень описово-наукового характеру. Нині ж своєї актуальності набувають джерелознавчі дослідження у суспільній географії на етапі її становлення як окремої природничої науки. Особливо не висвітленими у вітчизняній літературі залишаються регіональні суспільно-географічні джерела. З іншого боку є Полтавщина як один з центрів науки і культури початку XX століття абсолютно не досліджена з позицій історії української національної географії.

На сьогодні нам удалося знайти лише окремі праці, присвячені проблемам становлення суспільно-географічних досліджень на Полтавщині. До них належать науково-теоретичні розвідки Л. Булави, І. Дудника, В. Закалюжного, С. Шевчука. Саме тому, із метою більш повного історико-географічного аналізу суспільно-географічних досліджень Полтавщини на початку XX століття, ми звертаємось до першоджерел.

Дослідження географії Полтавщини мають багатовікові традиції. Вони тісно пов'язані з дослідницькою діяльністю таких видатних учених, як В. Докучаєв, К. Феофілактів, Г. Танфільєв, А. Краснов, Г. Висоцький, К. Глінка, О. Ізмаїльський, П. Семенов, О. Русов, В. Вернадський, Є. Оппоков та інші.

Метою цієї статті є розкриття особливостей розвитку суспільно-географічної думки на Полтавщині у першій чверті XX століття крізь призму наявних писемних джерел того періоду.

На початку XX століття досить вагомий вклад у дослідження суспільної географії на Полтавщині внесли своєю діяльністю діячі Статистичного бюро Полтавського губернського земства, Полтавської губернської вченої архівної комісії, науковці Полтавського вчительського інституту (згодом Інституту народної освіти), Полтавської спілки споживчих товариств, музею Полтавського губернського земства, Полтавської сільськогосподарської досвідної станції й ін. Результати їх діяльності, власне, і становлять сукупність суспільно-географічних джерел, що репрезентують розвиток нашої науки на Полтавщині на початку XX століття.

У цілому становлення систематичних статистичних досліджень в Україні припадає на XIX століття. Ці дослідження були пов'язані зі статистичною роботою А. Скальковського, М. Максимовича, О. Лазаревського, Д. Журавського, Г. Галагана, В. Тарновського, О. Русова, М. Зібера та інших. Саме наприкінці XIX — на початку XX століття формується і Полтавська наукова школа статистики. Її діяльність нерозривно пов'язана із суспільно-географічними дослідженнями міста й краю. У першій чверті минулого століття у цьому напрямі працювали такі полтавські статистики, як Л. Падалка, Г. Ротмістров, І. Павловський, О. Русов та інші.

Система господарської статистики на початку XX століття ще переживала процес становлення, найрозвиненішою її складовою була статистика, спрямована переважно на облік земельних угідь, сільськогосподарська і демографічна статистика. Меншою мірою на Полтавщині були вивчені питання промисловості, торгівлі та інших галузей соціально-економічного розвитку.

У 1900 році вийшла друком узагальнююча праця Статистичного бюро Полтавського губернського земства «Сводный сборник по статистическому описанию Полтавской губернии в 1882-1889 годах» [2]. Майже на трьохсот сторінках тексту в цій праці викладено результати статистичних робіт у краї за вісім років. Окремими розділами виділені дані про географічне положення, населення й господарство. У процесі створення «Сводного сборника» вагомим був внесок завідувача Статбюро Г. Ротмістрова, який продовжував

наукові традиції своїх учителів — В. Василенка та О. Русова. Разом з колективом Статбюро він проводив ґрунтовні соціально-економічні дослідження краю. На увагу заслуговує перепис населення Полтавщини 1910 року, методологія якого була викладена в результатах, що пізніше стали зразком для проведення всеросійських переписів населення. Невід’ємно з ім’ям Г. Ротмістрова пов’язані організація і виконання дослідницьких робіт із земельного кадастру на Полтавщині у 1911-1913 роках, заснування і редагування одного з перших у тодішній Російській імперії губернського «Статистического справочника». Також за його редагуванням видавалися щорічники «Статистический ежегодник», «Обзор сельского хозяйства в Полтавской губернии», «Статистический справочник по Югу России».

Уся робота Полтавського статбюро під керівництвом Г. Ротмістрова була чітко зорганізованою, завдяки чому полтавська статистика стала найпотужнішою школою статистики на теренах усієї Російської імперії. Кожного року Статистичне бюро видавало звіт про проведені роботи — «Отчет о работах Статистического бюро Полтавского губернского земства». У них повідомлялося про видані цією установою друковані праці з окремих розділів: стан сільського господарства; спостереження за погодою, огляд загальних економічних даних тощо.

У Статистичному бюро видавалися й праці окремих дослідників, зокрема, у 1905 році світ побачила робота полтавського вченого І. Павловського «Статистические сведения о Полтавской губернии». І. Павловський був активним діячем Полтавської губернської вченої архівної комісії, що існувала з 1903 по 1919 роки. Разом з іншими вченими (О. Мальцевим, Л. Падалкою) він редагував «Труды Полтавской Ученой Архивной комиссии». Комісія займалася різносторонньою діяльністю, крім історії та археології, її члени досліджували історію формування природи та розвитку господарства краю. Результати досліджень з історичної географії Полтавщини друкувалися на сторінках цих «Трудов».

Отже, традиції полтавської школи статистики були відомі далеко за її межами, а видані статистичні довідники є цінними суспільно-географічними джерелами першої чверті ХХ століття. Започаткували ж видання «Статистического справочника» ще в 1906 році. Основні питання, що знаходили своє розв’язання на сторінках «Справочника», були підпорядковані таким традиційним розділам: 1 — географічне положення, територія й адміністративний поділ, 2 — населення (приріст, загальна чисельність та густота, віковий склад, смертність, статеві структура, віросповідання, зайнятість населення тощо); 3 — кількість населених пунктів і земельна власність; 4 — земельні володіння; 5 — землеробство (кількість господарств, розміщення землеробських господарств та їх розподіл за розміром посівних площ); 6 — сільськогосподарське скотарство; 7 — птахівництво; 8 — промислові підприємства губернії; 9 — транспортне сполучення; 10 — кустарно-ремісничі промисловості у селах; 11 — бюджет губернії; 12 — медицина; 13 — освіта й ін. [3, с.46]. Усі перелічені вище розділи «Справочников» розкривали зміст по окремих повітах губернії (на початку ХХ століття їх було п’ятнадцять). У 1919 році, саме під час Української національної революції, довідник уперше видано українською мовою. Це було одинадцяте видання, в передмові до якого говорилося, що організація і виконання ґрунтовних робіт із земельного кадастру науковцями Полтави, яке ще не проводилося жодного разу в колишній Російській імперії, крім практичних результатів для Полтавщини, мали важливе наукове значення для всієї держави.

На жаль, у 1925 році світ побачив останній випуск статистичного довідника. Колектив науковців, що підготував це видання (М. Аронський, Г. Сиротенко, М. Броневська, І. Палій, П. Сухомлин, П. Римаренко, М. Миславський, К. Космодем'янський, Д. Соловей) звертався із закликом видавати такий довідник по кожній окремій окрузі губернії. В останньому виданні «Довідника» знаходимо дані та описи про географічне положення і кордони губернії, її рельєф, ґрунти, підсоння, гідрографію, флору, фауну, корисні копалини, що виділені як структурні частини першого розділу «Територія». У наступному розділі «Адміністративний поділ» обґрунтовується поділ губернії на сім округ: Золотоніську, Кременчуцьку, Лубенську, Полтавську, Прилуцьку, Роменську, Червоноградську (Костянтиноградську) [4, с.64-65]. У «Довіднику» також окремими розділами були запропоновані відомості про населення, охорону здоров'я, освіту, землекористування, структуру та загальні умови ведення сільського господарства, городництво, садівництво, сільськогосподарське скотарство, бджільництво, промисловість (виробнича структура, фабрично-заводська промисловість, млинарська промисловість, виробництво олії, цукру, тютюну, шкіряне, лісопилне виробництво, випуск сільськогосподарських машин і виробництво електроенергії), торгівля, кооперація, рух вантажів, фінанси, комунальне господарство. Отже, суспільно-географічні джерела Полтави початку минулого століття були в першу чергу представлені статистичними дослідженнями, що проводилися науковцями Статистичного бюро Полтавського губерньського земства.

Справа досліджень Полтавщини, започаткована Статбюро, була продовжена у вигляді суспільно-географічних досліджень її окремих округ. Зокрема, нам відомі «Матеріали до опису округ УСРР. Полтавська округа» та «Лубенська округа», що є цінними суспільно-географічними джерелами Полтавщини 20-их років минулого століття.

Паралельно з роботою Статистичного бюро працювали науковці Губплану, які у 1921 році заснували щомісячний журнал «Хозйство Полтавщини» (з 1924 року — виходив українською мовою — «Господарство Полтавщини»). Головна мета випуску журналу — «подача інформації про всі галузі народного господарства». Яскравою прикметою видання є повна відсутність матеріалів ідеологічного змісту. Донедавна відомості з цього журналу майже не використовувалися в науковому обігу. Сьогодні постає необхідність розкриття наукової цінності журналу «Господарство Полтавщини», адже на його сторінках репрезентували результати своїх суспільно-географічних студій видатні тогочасні вчені Полтавщини, серед них — М. Самбікін, К. Дубняк, Б. Стопневич, Д. Соловей, Ф. Матвієнко-Гарнага та інші.

Так, зокрема, завідувач відділу метеорології Полтавської дослідної станції (згодом Дослідної станції імені М. Вавілова), професор Полтавського інституту народної освіти М. Самбікін майже у кожному номері журналу друкував результати метеорологічних досліджень Полтавщини у контексті їх впливу на розвиток господарства. Наприклад, у другому номері «Хозйства Полтавщини» вийшла друком його стаття «К вопросу об изменчивости климата», в якій на основі аналізу зібраних власноруч статистичних матеріалів автор прогнозував розвиток окремих галузей господарства, обґрунтовував їх територіальну організацію, виходячи з даних про фізико-географічні особливості тогочасної Полтавщини.

На сторінках журналу друкував свої статті відомий український учений-географ, професор Полтавського інституту народної освіти К. Дубняк. Серед

науковців Українського науково-дослідного інституту географії та картографії, який працював у кінці 20-их — на початку 30-их років ХХ століття у Харкові, одне з провідних місць належить професорові К. Дубняку — фундаторові краєзнавчого напрямку в методології української суспільної географії. Але ще до того як професор К. Дубняк очолив краєзнавчий відділ Інституту, його наукова та освітня діяльність була пов'язана з Полтавським інститутом народної освіти.

У 1918 році К. Дубняк починає викладати економічну географію в кооперативному і сільськогосподарському технікумах. З 1919 по 1923 роки К. Дубняк — професор Полтавського інституту народної освіти. Серед основних курсів, які викладав учений, були економічна географія й краєзнавство. Одночасно професор К. Дубняк завідував редакційним відділом Полтавського державного видавництва, а також очолював бібліографічну комісію сільськогосподарського наукового комітету при НКЗС Раднаркому УСРР. Серед основних студій К. Дубняка назвемо: «Природно-географічні й економічні райони Полтавщини (Досвід районізації Полтавщини)», «Природні багатства Полтавщини», «Матеріали до вивчення Полтавщини» та ін.

К. Дубняк у статті «Природно-географічні й економічні райони Полтавщини (Досвід районізації Полтавщини)» зазначав, що, «з огляду на різноманітність її природних умов, ми повинні поділити Полтавщину на три своєрідних природно-географічних райони» [5, с.13]. А далі досить детально давав опис кожного з них, зокрема Степового, Центрального та Засулля. Ці райони також за природними ознаками він поділяв на «більш дрібні райони». Економічний розвиток регіону, його територіальні закономірності вчений пояснював особливостями природних умов (так зване природниче районування в економічній географії): «ліс, лісостеп і степ Полтавщини є ті першопричини, від яких залежить і особливо залежав напрямок розвитку економічного життя північних, центрально-східних та південних частин країни [...] Приймаючи на увагу зазначені природно-географічні райони Полтавщини, далі — історичні, політичні, революційні й інші причини, традиції минулого й перспективи на майбутнє, можна приблизно визначити економічні райони Полтавщини» [5, с.13-14]. Фактично на основі формулювання такої сукупності критеріїв районування К. Дубняк уперше здійснив економіко-географічне районування території Полтавщини. Він виділив такі економічні райони: 1) торговельний центр та головний промисловий (пшеничний) район — Костянтиноградський повіт і суміжні степові частини Кобеляцького повіту; 2) житньо-гречаний район Засулля, який поділяв на: житньо-гречаний Роменський район, технічний Пирятинський район, Північний Прилуцько-Роменський район тютюництва, Лубенський район лікарського зілля, Лохвицький кустарно-промисловий райони; 3) центральний пшеничний район. В його межах виділяє: Полтавський хліборобсько-млинарський економічний район та Миргородський керамічний район.

Отже, К. Дубняк, виділяючи на основі природних умов і спеціалізації галузей сільського господарства економічні райони, розкривав загальні риси їх господарства, а також указував на тенденції їх подальшого розвитку, подібний прогноз розвитку галузей він складав для кожного району.

Проте особливо цінним для нас є складений К. Дубняком бібліографічний показник літератури — «Матеріали до вивчення Полтавщини». У вступі до нього вчений мотивує таку публікацію таким чином: «одним з найголовніших завдань сучасного моменту являється для нас всебічне вивчення економічного життя України, зокрема Полтавщини. Студіювання ж економічного життя

краю неможливе без попереднього всебічного вивчення його історії, природних багатств, ґрунтів, підсоння тощо. Лише тоді ми набудемо відповідного ґрунту й сил для тої великої будівельної роботи, до якої нас кличе життя. Переходячи безпосередньо до всебічного вивчення Полтавщини, бачимо, що природно-історичні умови й економічне життя її освітлені, порівнюючи, краще від інших частин України. Про Полтавщину мається досить велика література, яка почасти являється бібліографічною рідкістю, почасти розкидана по численних часописах та газетах» [6, с.12]. Висловлюючи, таким чином, актуальність і певну проблематичність укладання бібліографії географії Полтавщини, професор К. Дубняк пропонував лише частковий список, що включав у себе 59 найменувань літератури. З невідомих причин список не було продовжено у наступних випусках журналу.

У 1924 році К. Дубняка було запрошено до Києва, де він викладав економічну географію в Інституті народного господарства. Але вже в тому ж році він переїздить до Харкова. Починає працювати на посаді професора Харківського інституту народної освіти, де він незмінно викладав курси економічної географії та краєзнавства. З 1925 року він постійний член Українського комітету краєзнавства, а з 1927 року як професор ХІНО став співробітником географічної секції Інституту української наукової мови і краєзнавчого й антропогеографічного відділів Інституту географії та картографії ВУАН. На цей час припадає активна робота вченого у розробленні теоретичних і прикладних проблем української економічної географії й географічної освіти. К. Дубняком були сповна обґрунтовані теоретичні основи краєзнавства як окремої галузі в українській географії. Методологічний статус краєзнавства в Україні у 20-их роках минулого століття він порівнював зі становищем географії наприкінці ХІХ століття. К. Дубняк поділяв думки А. Геттнера стосовно того, що географія є хорологічна наука про земну поверхню, а звідси «справжня царина праці географа, на думку вченого, є краєзнавство», та Л. Берга з приводу того, що краєзнавство («страноведение»), дійсно, є хорологічна наука і його справді слід називати географією. При цьому аспекти фізичної географії залишалися за межами такої географії або ж розглядалися виключно у контексті взаємодії суспільства й природи. Стосовно методології економічної географії К. Дубняк підтримував також ідеї А. Геттнера (економічна географія має справу з економічними особливостями і взаємовідносинами різних країн світу та місцевостей) [7, с.27-37]. Професор К. Дубняк пропонував власне розуміння економічної географії як науки про «окремий економічний район, окрему державу, як комплекс економічних районів, держави й державні угруповання, як окремі економічні райони світового господарства, як комплекс окремих економічних районів».

Краєзнавство К. Дубняк розглядав як галузь географічної науки, при цьому він наголошував, що об'єктом [у той час об'єкт науки географії чисто ототожнювався із її предметом — *П. К., С. Ш.*] географічної науки є саме край («краєвид, місцевість, частина земної поверхні»). Як бачимо, вчений ототожнював поняття краєзнавства з поняттям географії окремого регіону: «краєзнавство — то наука про стан засобів виробництва і продукційних сил в певному територіальному районі» [8, с.26].

Отже, К. Дубняк обґрунтував у своїх методологічних студіях власний, відмінний від інших, підхід стосовно предметної сутності економічної географії у межах краєзнавства. Об'єктом (предметом) науки він називав «край», котрий розумів як певне територіальне утворення (район), на основі

дослідження якого вчений, власне, й пропонував виявляти загальні закономірності у розвитку як суспільства, так і природи, що впливає на господарське життя людини. У 1934 році. Інститут географії та картографії було закрито, а більшість його науковців, у тому числі й професор К. Дубняк були безпідставно репресовані. Місце й точна дата завершення життєвого шляху К. Дубняка і досі залишаються невідомими, а ім'я самого вченого до цього часу — не реабілітованим [8, с.23-24].

Таким чином, розуміючи вагомий внесок професора К. Дубняка в українську суспільно-географічну науку I чверті XX століття, потрібно наголосити на його неоціненному доробку в сфері пізнання і висвітлення географії Полтавщини та розвитку суспільної географії в Полтавському науковому центрі.

У тринадцятому випускові журналу «Хозяйство Полтавщины» за 1923 рік знаходимо статтю іншого відомого економіко-географа, теоретика української школи районної суспільної географії професора Ф. Матвієнка-Гарнаги «Значения ярмарок в культурно-хозяйственной жизни Полтавщины». Це може ще раз свідчити про те, що полтавський журнал був відомий за межами регіону та мав визнання у науковому колі українських географів 20-их років минулого століття. На сторінках «Господарства Полтавщини» друкувалися й праці суспільно-географічного змісту місцевих дослідників, чії наукові студії мають важливе значення у становленні суспільно-географічних досліджень Полтавщини. Наприклад, праця Я. Ромашко «Обзор современной сахарной промышленности на Полтавщине» (№12), А. Туманова «Итоги районирования Полтавщины» (№ 12), Д. Соловєя «Про торгівлю Полтавщини» (№2), «Фінанси Полтавщини» (№ 3), Г. Бараннікова «Табачная промышленность Полтавщины» (№4-5), А. Чумакова «Новое районирование Полтавщины» (№4-5) та низка інших статей.

Слід також звернути увагу на той факт, що на сторінках журналу друкував результати своїх краєзнавчих суспільно-географічних досліджень проф. Б.Стопневич, постать якого зовсім невідома сьгоднішньому поколінню дослідників історії української національної географії. Його життєвий і творчий шлях як дослідника географії Полтавського краю до цього часу залишаються не визначеним. Серед праць Б. Стопневича нам відомі статті в журналі «Господарство Полтавщини» («Споживча кооперація на Полтавщині» — №12; «Описание округов и районов Полтавщины» — №13). Хоча зміст статей є краєзнавчим, проте вони свідчать про високий рівень фахової підготовки їх автора та його вагоме місце у наукових колах Полтавщини того часу. Зокрема, остання стаття ввійшла у фундаментальну працю «Материалы по районированию Полтавщины» (1923 рік) [9], співавторами якої були В. Ніколаєв, М. Самбікін та Б. Стопневич. Останньому належить розділ, присвячений проблемі районування й опису виділених ним округів і районів Полтавщини. Вчений спочатку досить детально аналізував край у цілому, а потім пропонував надзвичайно детальний фізико-географічний і суспільно-географічний опис його округів. Описи, складені Б. Стопневичом, свідчать про його прихильність до районного напрямку української суспільної географії 20-их років XX століття. Матеріали також свідчать про проведення ним власних досліджень у кожному з округів, на основі яких текст насичений фактологічними, картографічними та статистичними даними.

Інший розділ «Материалов» був написаний проф. М. Самбікіним, котрий написав розділ «Макроклиматические районы Полтавщины». Матеріал був викладений на дев'яноста сторінках з детальним описом кліматичних і

гідрологічних ресурсів регіону. Розділ уміщував унікальних 23 карти, кілька таблиць, малюнків і схем.

Відомий полтавський учений В. Николаєв також виклав свої думки з приводу проблеми районування території регіону. Професор Полтавського інституту народної освіти В. Николаєв працював також на посаді завідувача Природничо-історичного музею, а у 1918 році був обраний секретарем Полтавського товариства любителів природи, організатором і головою якого був академік В. Вернадський. В. Николаєв обґрунтував й описав модель районування Полтавщини за природно-історичними ознаками. Він фактично продовжив справу районування краю за природно-історичними ознаками, запропоновану ще статистом Л. Падалкою на початку ХХ століття. На основі аналізу низки ознак (льодовикові відклади, ґрунти, рослинний покрив тощо). В. Николаєв виділяв в межах Полтавщини шість районів. Серед них — «1. Переяславське Подніпров'я; 2. Пирятинсько-Золотоніський степ; 3. Сульсько-Псельський підстеп; 4. Псельсько-Ворсклинський підстеп; 5. Кременчуцько-Кобеляцький степ; 6. Заворсклинський степ» [9, с.21].

Таким чином, праця «Материали по районированию Полтавщины» є унікальною спробою районування Полтавського краю, видатною пам'яткою розвитку географічної думки у Полтаві.

В. Николаєв, провідний спеціаліст полтавської школи природознавців 20-их років ХХ століття, був автором й інших праць з географії Полтавщини. До його творчого спадку належать такі роботи: «Покажчик літератури по вивченню природи Полтавщини» (1918 рік), «Полтавщина: Посібник до вивчення Полтавської губернії» (1919 рік) [10] та ін. Остання праця була написана у співавторстві з К. Лісовською. Книгу видано під грифом Полтавського педагогічного бюро. Це є доповнене видання до першого нарису «Географії Полтавщини», який було написано і видано К. Лісовською ще в 1908 році. Відзначимо, що початок української національної географії ведеться з 1905 року, коли вийшла друком основоположна україномовна праця академіка С. Рудницького «Нинішня географія». Книга, написана К. Лісовською та В. Николаєвим, цінна не лише своїми відомостями, але й «списком найголовніших джерел», унікальними ілюстраціями, картосхемами, діаграмами. Сьогодні це видання є бібліографічною рідкістю.

Оскільки наша розвідка є тільки першою спробою дослідження історії становлення та розвитку суспільно-географічної науки на Полтавщині, нам удалося лише окреслити основні напрями й тенденції формування регіональних наукових суспільно-географічних студій. Поставлена проблема потребує свого подальшого ґрунтовного осмислення і глибокого аналізу.

Примітки

1. Шаблій О. Історико-географічне джерелознавство / О. Шаблій, О. Віс'як // Історія української географії. Всеукраїнський часопис. — Тернопіль: Б. в., 2000. — Вип. 2. — С. 7-12.
2. Сводный сборник по статистическому описанию Полтавской губернии в 1882-1889 годах. — Вып. 1. — Полтава: Типолитография Дохмана, 1900. — 279 с.
3. Шевчук С.М. Суспільно-географічні дослідження Полтавщини у першій чверті ХХ століття / С.М. Шевчук // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. — Тернопіль: Б. в., 2007. — Вип. 15. — С. 45-50.
4. Шевчук С.М. Розвиток суспільно-географічної думки у Полтавському науковому центрі на початку ХХ століття / С.М. Шевчук // Географія та екологія Полтави. Збірник наукових праць. — Полтава: Верстка, 2008. — С. 62-69.
5. Дубняк К. Природно-географічні й економічні райони Полтавщини / К. Дубняк // Хозяйство Полтавщины. — 1921. — №3. — С. 13-18.

6. Дубняк К. Матеріали до вивчення Полтавщини (Бібліографічний покажчик літератури) / К. Дубняк // Хозяйство Полтавщины. — 1922. — №4-5. — С. 12-15.
7. Шевчук С.М. Розвиток методології суспільної географії в Україні у першій половині ХХ століття / С.М. Шевчук // Економічна та соціальна географія: Наук. зб. / Ред. кол.: С.І. Іщук (відп. ред.) та ін. — К.: Б. в., 2005. — Вип. 56. — С. 27-37.
8. Шевчук С.М. Професор Кость Дубняк — перший професійний географ Полтавщини / С.М. Шевчук // Краєзнавство. Географія. Туризм. — 2009. — №13(594). — С. 23-24.
9. Николаев В., Самбикин М., Стопневич Б. Материалы по районированию Полтавщины / В. Николаев, М. Самбикин, Б. Стопневич. — Полтава: Губэкономсовещание, 1923. — 345 с.
10. Лісовська К.К., Ніколаєв В.Ф. Полтавщина: Посібник до вивчення Полтавської губернії / К.К. Лісовська, В.Ф. Ніколаєв. — Полтава: Полтавське педагогічне бюро, 1919. — 186 с.

П.А. Кравченко, С.Н. Шевчук

Исторические особенности общественно-географических исследований Полтавщины в первой четверти ХХ века

В статье рассмотрено развитие общественной географии на Полтавщине в первой четверти ХХ века благодаря комплексу общественно-географических источников, которые издавались в то время. В разрезе организационной структуры научно-исследовательских заведений Полтавщины и научной работы их сотрудников в сфере отечественной науки раскрыты особенности общественно-географических исследований региона.

Ключевые слова: история украинской географической науки, научное наследие ученого, научные направления, общественно-географическое источниковедение.

P.A. Kravchenko, S.N. Shevchuk

Human-geographical Investigations of Poltava Region in the First Half of the 20th Century

The development of Human geography in Poltava region in the first half of the 20th century is exposed through the system of the sources published in those times. The peculiarities of Human-geographical investigations of the region are regarded through the organizational structure of scientific research establishment of Poltava region and contribution of their researchers to the formation of Ukrainian science.

Keywords: history of Ukrainian Human Geography, Human Geographic source studies, scholar's contribution to science, scientific schools.

Надійшла до редакції 22 жовтня 2009 року

